

تأثیر سطوح مختلف پتانسیل آب بر مراحل جوانه‌زنی و گیاهچه‌ای چهار رقم کلزا

احمد جعفرنژاد^{۱*} - علی اکبر راه چمنی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۱/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۲۱

چکیده

به منظور بررسی اثر سطوح مختلف پتانسیل آب بر مراحل جوانه‌زنی و گیاهچه‌ای چهار رقم کلزا، دو آزمایش جداگانه به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار به صورت آزمایشگاهی در سال ۱۳۸۷ انجام شد. مؤلفه‌های جوانه‌زنی و خصوصیات مرحله گیاهچه‌ای چهار رقم کلزا در چهار سطح پتانسیل آب صفر (آب مقطر)، $-0/2$ ، $-0/4$ و $-0/6$ مگاپاسکال مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تجزیه واریانس نشان داد که بطور کلی اثر اصلی رقم، سطوح مختلف پتانسیل آب و اثر متقابل آن‌ها بر تمام صفات مرحله جوانه‌زنی معنی‌دار بود و وزن تر، خشک و طول ریشه چه و ساقه چه را به طور معنی‌داری تحت تأثیر قرار دادند. با کاهش پتانسیل آب، درصد جوانه‌زنی بیشتر از سرعت جوانه‌زنی کاهش یافت. در مرحله جوانه‌زنی، ارقام اکاپی و هایولا به ترتیب از بیشترین و کمترین سطح تحمل به کاهش پتانسیل آب برخوردار بودند. ارقام، پتانسیل آب و اثر متقابل آن‌ها بر وزن خشک ساقه و ریشه، نسبت کلروفیل a/b و میزان پرولین برگ در مرحله گیاهچه‌ای اثر بسیار معنی‌داری داشتند. با کاهش پتانسیل آب، نسبت کلروفیل a/b کاهش و میزان پرولین برگ به طور معنی‌داری افزایش یافت. به طور کلی نتایج نشان داد در مرحله جوانه‌زنی اکاپی برترین رقم بوده و بیشترین مقادیر صفات اندازه‌گیری شده را به خود اختصاص داده بود، ولی در مرحله گیاهچه‌ای، زرفام در اکثر صفات از بقیه ارقام برتر بود. چنین نتیجه‌گیری می‌شود تحمل به تنش خشکی در مراحل مختلف نموی کلزا متفاوت می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: پرولین، تنش خشکی، درصد جوانه‌زنی، سرعت جوانه‌زنی، کلروفیل برگ

مقدمه

حسب طول دوره و شدت تنش موجب عدم جوانه‌زنی و یا کاهش درصد و سرعت جوانه‌زنی می‌شود. در این راستا ارقامی که در مرحله جوانه‌زنی به خشکی متحمل باشند از نظر تولید زراعی در مناطق خشک و نیمه خشک اهمیت زیادی دارند (۱۱).

کلزا (*Brassica napus*) یکی از مهم‌ترین گیاهان روغنی دنیا است و بخش اعظم تولید آن تحت شرایط دیم انجام می‌شود. بنابراین واکنش این گیاه به تنش آب از اهمیت زیادی برخوردار است. به دلیل اینکه بذور کلزا ریز بوده و نیاز به بستر مناسب جهت جذب آب و جوانه‌زنی دارند، گزینش ارقام متحمل به تنش از این حیث می‌تواند بسیار حائز اهمیت باشد (۲۴). قدرت یک بذر در جوانه‌زنی و تولید گیاهچه در شرایط تنش خشکی نشانگر این است که آن بذر دارای ظرفیت ژنتیکی لازم برای تحمل به خشکی بوده، ولی الزاماً به این معنی نیست که گیاهچه‌ای که در شرایط تنش خشکی شروع به رشد کرده، رشد را در همان شرایط ادامه داده و در تمام مراحل رشد از همان تحمل برخوردار باشد (۱۸). در این رابطه برخی محققین (۵) بیان کردند هر گیاهی که بتواند در مرحله جوانه‌زنی تحمل بیشتری به خشکی داشته باشد، در مراحل بعدی رشد نیز گیاهچه‌هایی با بنیه بهتر و سیستم ریشه‌ای قوی‌تری تولید می‌کند و

تنش خشکی از مهم‌ترین و شایع‌ترین عواملی است که در اکثر مراحل رشد گیاهان زراعی تأثیر گذاشته و دستیابی به عملکرد مطلوب را دشوار می‌سازد. برآورد شده تنش خشکی تولیدات زراعی را در ۲۵ درصد اراضی کشاورزی جهان محدود می‌کند (۸).

جوانه‌زنی مرحله مهمی از چرخه زندگی گیاهان در محیط‌های خشک می‌باشد، زیرا جوانه‌زنی از نظر تعداد گیاه سبز شده در واحد سطح برای بهبود تولید و عملکرد تعیین‌کننده می‌باشد. جوانه‌زنی سریع، یکنواخت و کامل بذرها، باعث سبز شدن مطلوب و رشد اولیه سریع گیاهان زراعی شده و رشد اولیه مطلوب به نوبه خود باعث دریافت بیشتر تشعشع خورشیدی و افزایش عملکرد می‌شود. بنابراین اولین مرحله‌ای که گیاه ممکن است با خشکی مواجه شود، جوانه‌زنی است و خسارت وارد شده در این مرحله تقریباً غیر قابل جبران است (۱۶). از آنجائیکه جوانه‌زنی با جذب آب آغاز می‌شود، کمبود آب بر

۱-استادیار پژوهش ایستگاه تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی نیشابور

*- نویسنده مسئول: (Email: ajafarnzhad@yahoo.com)

۲-دانشجوی سابق کارشناسی ارشد گروه زراعت دانشگاه آزاد اسلامی واحد نیشابور

متوالی در هیچ بذری جوانه زنی مشاهده نشد، وزن تر، طول ساقه‌چه و ریشه‌چه اندازه گیری شد. سپس جهت تعیین وزن خشک، نمونه‌ها به تفکیک در داخل آون و در دمای ۷۰ درجه سانتیگراد به مدت ۲۴ ساعت قرار داده شده و پس از خشک شدن با ترازوی دارای دقت ۰/۰۰۱ گرم وزن شدند. برای ارزیابی اجزای جوانه‌زنی (درصد و سرعت جوانه زنی، آغاز و خاتمه جوانه زنی) از برنامه Germin استفاده شد (۳).

چون توزیع درصد جوانه زنی نرمال نبود برای نرمال شدن توزیع درصد جوانه‌زنی از تبدیل زاویه‌ای ($a \sin \sqrt{x}$) استفاده شد (۲۲).

به منظور بررسی اثر سطوح مختلف پتانسیل آب بر روند درصد جوانه زنی ارقام کلزا از مدل لجستیک سه پارامتری استفاده شد:

$$Y = a / [1 + (x/b)^c] \quad (1)$$

که در این معادله Y درصد جوانه زنی ارقام کلزا در پتانسیل‌های مختلف آب (X)، a حداکثر درصد جوانه زنی، b پتانسیل آب جهت ۵۰ درصد کاهش جوانه زنی نسبت به حداکثر جوانه زنی و c شیب کاهش جوانه زنی در اثر کاهش پتانسیل آب می‌باشد (۷).

مرحله گیاهچه‌ای

جهت ارزیابی اثر تنش خشکی در مرحله گیاهچه‌ای، ارقام مذکور در سطوح پتانسیل آب همانند آزمایش مرحله جوانه زنی در محیط آزمایشگاه قرار گرفتند. دمای آزمایشگاه در طول دوره آزمایش از ۱۸ تا ۲۴ درجه سانتیگراد متغیر بود. بدین منظور تیمارها در گلدانهای با ارتفاع ۲۲ و قطر ۱۷ سانتیمتر اعمال شدند. گلدانها با ماسه دو بار شسته شده پر شدند و بذور در عمق ۲ سانتیمتری با تراکم ۴ بذر در هر گلدان کشت شدند. هر دو روز گلدانها آبیاری می‌شدند و زه آب گلدانها مجدداً به داخل گلدانهای مربوطه برگردانیده می‌شد. جهت جلوگیری از کمبود عناصر غذایی از دور دوم آبیاری از محلول هوگلند استفاده شد که حاوی عناصر کم مصرف و پرمصرف بود (۱۴). پس از گذشت حدود دو ماه از آغاز آزمایش، طول ریشه و ساقه، وزن خشک ریشه و ساقه، میزان پرولین و کلروفیل a و b برگ‌های تازه بوته‌های هر گلدان اندازه‌گیری و ثبت شد. با توجه به اثر تیمارها (سطوح مختلف رقم و پتانسیل آب) بر رشد بوته‌ها، مراحل نمو در زمان اندازه‌گیری از ۶ تا ۱۰ برگی متغیر بود. میزان کلروفیل a و b برگ تازه با استفاده از روش آرنون (۴) و پرولین برگ با استفاده از روش بیتز و همکاران (۶) در انتهای آزمایش اندازه‌گیری شدند.

تجزیه واریانس داده‌ها با برنامه آماری SAS و MSTAT-C و میانگین‌ها با استفاده از آزمون دانکن در سطح پنج درصد مورد مقایسه آماری قرار گرفتند. جهت تعیین ضرایب همبستگی و برآزش معادلات از نرم افزار JMP استفاده شد.

ممکن است بین تحمل به تنش‌های ابتدای فصل با عملکرد دانه ارتباط مستقیمی وجود داشته باشد. از این رو به دلیل حساسیت مرحله جوانه زنی به وضعیت رطوبتی، عکس‌العمل ارقام به تنش رطوبتی باید مورد بررسی قرار گیرد. در بین و داخل گونه‌های براسیکا به خصوص گونه *Brassica napus* تنوع قابل ملاحظه‌ای برای خصوصیات تحمل به خشکی از قبیل تجمع پرولین، پایداری کلروفیل و جوانه زنی بالاتر در شرایط تنش آب وجود دارد که از این تنوع می‌توان در گزینش ارقام متحمل و بررسی واکنش ارقام به پتانسیل آب استفاده نمود (۱۲ و ۲۱). در برخی منابع، حد تحمل کلزا در مرحله جوانه زنی ۰/۲ - مگاپاسکال ذکر شده است (۱۹).

این مطالعه با هدف بررسی عکس‌العمل جوانه زنی برخی از ارقام رایج کلزا نسبت به پتانسیل آب و همچنین ارزیابی میزان تحمل یا حساسیت به تنش خشکی در دو مرحله جوانه زنی و گیاهچه‌ای صورت گرفت.

مواد و روش‌ها

این پژوهش در آزمایشگاه فیزیولوژی گیاهی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نیشابور به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار در سال ۱۳۸۷ انجام شد. تیمارها شامل چهار رقم کلزا (اکاپی، هایولا، زرقام و طلایه) و چهار سطح مختلف پتانسیل آب (صفر، ۰/۲، ۰/۴، ۰/۶ - مگاپاسکال) بودند. جهت ایجاد سطوح پتانسیل آب از پلی اتیلن گلیکول ۶۰۰۰ (PEG 6000) و از روش میچل و کافمن (۱۷) استفاده شد.

مرحله جوانه زنی

بذور سالم و خالص ارقام کلزا به طور تصادفی از توده بذر شمارش (بذور ارقام فوق در سال قبل از اجرای آزمایش تولید شده بودند) و با محلول هیپوکلریت سدیم ۱۰ درصد به مدت دو دقیقه ضدعفونی شدند. سپس با آب مقطر به طور کامل شسته شده و در داخل ظروف پتری دیش استریل با قطر ۱۰ سانتیمتر قرار داده شدند. در کف ظروف پتری، کاغذ صافی واتمن قرار گرفت و ۱۰ میلی لیتر از محلول مربوط به هر تیمار، به آنها اضافه شد. در هر پتری دیش ۱۰۰ عدد بذر هم اندازه قرار داده شد. سپس روی بذور کاغذ صافی قرار داده شد و ظروف در دمای ۲۰ درجه سانتیگراد در داخل دستگاه ژرمیناتور با دقت ± 1 درجه سانتیگراد قرار گرفتند. با شروع جوانه‌زنی، تعداد بذور جوانه زده، روزانه در ساعت ۱۰ صبح یادداشت می‌شدند. بذوری جوانه زده تلقی شدند که طول ریشه چه آنها ۲ میلی متر یا بیشتر بود. تعداد جوانه‌های نرمال در هر تیمار با توجه به معیارهای ISTA ثبت شد (۱۵). در آخرین روز جوانه زنی که در تیمارهای مختلف با یکدیگر متفاوت بود و زمانی در نظر گرفته شد که در دو روز

نتایج و بحث

مرحله جوانه زنی

نتایج تجزیه واریانس نشان داد که اثر رقم، پتانسیل آب و همچنین اثر متقابل آنها بر مؤلفه های جوانه زنی در سطح احتمال یک درصد معنی دار بود (جدول ۱). بیشترین و کمترین میزان جوانه زنی به ترتیب در ارقام اکاپی و هایولا به مقدار ۷۹/۸ و ۵۳ درصد ثبت شد (جدول ۲). کمبود آب مانع تورژانس کافی لپه ها و فعال شدن آنزیم های آلفا آمیلاز، پروتئاز و هیدرولیز مواد اندوخته ای دانه ها شده و در نتیجه باعث کاهش درصد جوانه زنی می شود (۱۰). در این آزمایش ارقام از درصد جوانه زنی متفاوتی برخوردار بودند که نشان‌دهنده تفاوت ژنتیکی ارقام در جذب آب در شرایط تنش خشکی اولیه می باشد.

بیشترین و کمترین سرعت جوانه زنی نیز به ترتیب در ارقام اکاپی و طلایه مشاهده شد (جدول ۲). همبستگی مثبت و معنی دار بین درصد و سرعت جوانه زنی (جدول ۷) حاکی از آن است که ارقام با درصد جوانه زنی بالا از سرعت جوانه زنی بالاتری نیز برخوردار بودند. سرعت جوانه زنی یکی از مؤلفه های جوانه زنی است که نقش زیادی در استقرار گیاهچه ها در ابتدای فصل رشد دارد. برخی محققین بیان داشته اند بالا بودن کیفیت بذر موجب بهبود مدت زمان جوانه زنی، سرعت و میزان جوانه زنی می شود (۱۱). اثر رقم بر درصد و سرعت جوانه زنی در سطح احتمال یک درصد معنی دار بود (جدول

۱). سریع ترین و کندترین آغاز جوانه زنی به ترتیب در ارقام اکاپی و زرقام مشاهده شد (عدد کوچک تر نشان دهند آغاز جوانه زنی سریع تر می باشد) (جدول ۲).

پتانسیل آب تأثیر بسیار معنی داری بر کلیه اجزای جوانه زنی بذر داشت (جدول ۱). با کاهش پتانسیل آب درصد و سرعت جوانه زنی به طور معنی داری کاهش یافت. بیشترین و کمترین درصد جوانه زنی به ترتیب در تیمار شاهد (آب مقطر) و پتانسیل آب ۰/۶- مگاپاسکال با میزان ۹۶/۵ و ۲۸/۶ درصد مشاهده شد (جدول ۲). ویلنبرگ و همکاران (۲۶) بیان داشتند با کاهش پتانسیل آب، اجزای گیاهچه های کلزا کاهش رشد نشان دادند که میزان کاهش رشد اجزا در ارقام مختلف با یکدیگر تفاوت معنی داری داشت. سرعت جوانه زنی نیز با کاهش پتانسیل آب روند کاهشی داشت، ولی با منفی تر شدن پتانسیل آب، درصد کاهش سرعت جوانه زنی نسبت به کاهش درصد جوانه زنی کمتر بود. به عبارت دیگر سرعت جوانه زنی نسبت به درصد جوانه زنی حساسیت کمتری به کاهش پتانسیل آب داشت.

کاهش فرآیند جوانه زنی در اثر تنش می تواند به کاهش جذب آب توسط بذرها ارتباط داشته باشد. اگر جذب آب توسط بذر دچار اختلال گردد و یا جذب آب به کندی انجام شود، فعالیت های متابولیکی جوانه زنی در داخل بذر به آرامی صورت خواهد گرفت، در نتیجه آن مدت زمان خروج ریشه چه از بذر افزایش و از این رو سرعت جوانه زنی نیز کاهش می یابد (۱۲).

جدول ۱- مقادیر میانگین مربعات و درجه آزادی صفات مختلف مرحله جوانه زنی ارقام کلزا در پتانسیل های متفاوت آب

منابع تغییر	درجه آزادی	درصد جوانه زنی	سرعت جوانه زنی	آغاز جوانه زنی	خاتمه جوانه زنی	طول ریشه چه	طول ساقه چه
رقم	۳	۸۰۲/۹**	۰/۰۱۰**	۰/۵۹۲**	۰/۲۳**	۳۳۹/۵۸**	۲۵/۰۵**
پتانسیل آب	۳	۵۶۴۱/۷**	۰/۰۹۵**	۷/۰۸۲**	۸/۲۸**	۲۱۶۷/۱۰**	۷۸۶/۱۸**
رقم × پتانسیل آب	۹	۶۷/۸**	۰/۰۰۲**	۰/۰۴۸*	۰/۰۹ns	۷۸/۰۴**	۷/۶۶**
خطا	۳۲	۲۸/۱۶	۰/۰۰۰۳	۰/۰۱۹	۰/۰۴	۱/۲۵	۰/۴۱
ضریب تغییرات (درصد)		۹/۵۰	۴/۸۷	۵/۷۶	۴/۷۳	۷/۲۷	۶/۸۰

NS ، * ، ** - به ترتیب معنی دار در سطح احتمال پنج درصد، یک درصد و غیرمعنی دار

ادامه جدول ۱- مقادیر میانگین مربعات و درجه آزادی صفات مختلف مرحله جوانه زنی ارقام کلزا در پتانسیل های متفاوت آب

منابع تغییر	درجه آزادی	وزن تر ریشه چه	وزن خشک ریشه چه	وزن تر ساقه چه	وزن خشک ساقه چه	نسبت ریشه چه/ساقه چه
رقم	۳	۴۶۲۶/۵**	۱۷۲۰/۳**	۵۷۰۲/۳**	۳۰۵۹/۴**	۰/۱۰۴**
پتانسیل آب	۳	۴۱۴۶۲/۸**	۱۲۱۳۷/۶**	۲۲۹۱۵۲/۱**	۶۵۶۱۱/۰**	۶/۰۲۲**
رقم × پتانسیل آب	۹	۱۰۳۸/۵**	۵۶۷/۸**	۲۳۴۵/۶**	۱۶۶۴/۹**	۰/۲۴۶**
خطا	۳۲	۲۲/۹	۱۸/۵	۳۵/۸	۳۱/۲	۰/۰۱۰
ضریب تغییرات (%)		۷/۰۲	۱۳/۴۹	۴/۹۸	۹/۳۸	۹/۴۸

NS ، * ، ** - به ترتیب معنی دار در سطح احتمال پنج ، یک درصد و غیرمعنی دار

اثر متقابل رقم × پتانسیل آب بر آغاز جوانه زنی در سطح پنج درصد معنی دار بود (جدول ۱). بنابراین برخی ارقام نسبت به جذب آب از کارایی بالاتری برخوردار بوده و واکنش‌های فیزیولوژیک مرحله جوانه زنی آنها سریع‌تر انجام شده است. ارقام از نظر وزن تر ریشه چه و ساقه چه، وزن خشک ریشه چه و ساقه چه، طول ریشه چه و ساقه چه و همچنین نسبت وزن خشک ریشه چه به ساقه چه با یکدیگر در سطح احتمال یک درصد تفاوت معنی داری داشتند (جدول ۱). در اکثر خصوصیات مرحله جوانه زنی، رقم اکاپی از سایر ارقام برتر بود و در مقابل رقم هایولا در رده آخر قرار داشت (جدول ۳). تحمل به خشکی در اکثر گیاهان مشاهده می‌شود، ولی دامنه عمل آن در بین گونه‌ها و جنس‌ها و حتی ارقام مختلف بسیار متغیر می‌باشد (۱، ۲ و ۱۶). بنابراین نوع و عکس‌العمل‌های گیاهان در برابر تنش خشکی به شدت، دوام و به خصوص به ژنوتیپ گیاهی بستگی دارد.

اثر رقم، سطوح مختلف پتانسیل آب و اثر متقابل رقم × پتانسیل آب نیز بر وزن تر ریشه چه و ساقه چه، وزن خشک ریشه چه و ساقه چه، طول ریشه چه و ساقه چه و همچنین نسبت وزن خشک ریشه چه به ساقه چه در سطح احتمال یک درصد معنی دار بود (جدول ۱). ریشه چه نسبت به ساقه چه از حساسیت کمتری به کاهش پتانسیل آب برخوردار بود. یعنی در تنش خشکی وزن خشک ریشه و اندام‌های هوایی کاهش می‌یابد، ولی این کاهش در ساقه بیش از ریشه بوده و در نتیجه نسبت ریشه به ساقه افزایش یافت. در شرایط کمبود آب به علت عدم انتقال مناسب مواد غذایی و آنزیم‌ها، رشد اندام‌های هوایی بیش از ریشه کاهش یافت. رشد سلول‌ها نسبت به کمبود آب از حساسیت بسیار بالایی برخوردار است و حتی با کاهش جزئی در قابلیت دسترسی به آب، سرعت رشد سلول کاهش می‌یابد، زیرا فشار تومی (تورژانس) که نیروی لازم برای افزایش طول سلول‌ها را تأمین می‌نماید، به حد کافی وجود ندارد (۱۳). با کاهش پتانسیل آب، رشد گیاهچه‌ها به شدت کاهش یافت و باعث کاهش طول ساقه، طول ریشه، وزن خشک ریشه و ساقه شد (جدول ۶). کاهش رشد در برخی اجزا بیشتر از سایرین بود. به طور مثال با کاهش پتانسیل آب از طول ساقه نسبت به طول ریشه به میزان بیشتری کاسته شد. با کاهش پتانسیل آب از صفر به $-0/6$ مگاپاسکال، طول ساقه ۷۵ درصد، ولی طول ریشه ۳۵ درصد کاهش یافت که حاکی از حساس‌تر بودن ساقه به تنش کمبود آب است. تنش خشکی وزن خشک اندام‌های هوایی را بیشتر از وزن خشک ریشه کاهش می‌دهد. تقدم رشد ریشه چه بر رشد اندام‌های هوایی امتیازی برای بقای گیاهچه می‌باشد (۳۳).

آغاز و خاتمه جوانه زنی به طور معنی داری تحت تأثیر پتانسیل آب قرار گرفت (جدول ۱). با کاهش پتانسیل آب جوانه زنی با تأخیر شروع شد. به طور مثال جوانه زنی در تیمار شاهد (آب مقطر) از روز ۱/۴ شروع و در روز ۳/۱ خاتمه یافت در صورتی که در پتانسیل آب $-0/6$ - مگاپاسکال جوانه زنی از روز سوم آغاز و در روز ۴/۹ خاتمه یافت (جدول ۲). تنش رطوبتی اعمال شده بوسیله پلی اتیلن گلیکول احتمالاً از طریق کاهش سطح تماس آب با بذرها و پایین آوردن هدایت هیدرولیکی آب اطراف بذرها، کاهش جذب اکسیژن به وسیله محدود کردن مقدار اکسیژن محلول در محیط کشت و یا انتشار پذیری کمتر پوسته بذر نسبت به آب در پتانسیل‌های اسمزی پایین‌تر باعث کاهش جوانه‌زنی می‌شود (۹).

اثر متقابل رقم × پتانسیل آب بر مؤلفه‌های جوانه زنی به جز زمان خاتمه جوانه زنی معنی دار بود (جدول ۱). به عبارت دیگر عکس‌العمل خصوصیات مرحله جوانه زنی ارقام مختلف در پتانسیل‌های متفاوت آب با یکدیگر مشابه نبود (جدول ۳). به طور مثال با اینکه درصد جوانه زنی ارقام در پتانسیل آب صفر (شاهد) در یک گروه آماری قرار داشت ولی با منفی‌تر شدن پتانسیل آب درصد کاهش جوانه زنی ارقام با یکدیگر متفاوت بود. با کاهش پتانسیل آب از صفر به $-0/6$ - مگاپاسکال درصد جوانه زنی رقم هایولا از ۹۲ به ۹۰ درصد کاهش (و در رقم اکاپی از ۹۹ به ۵۱ درصد (۴۸ درصد کاهش) کاهش یافت. بنابراین سطح حساسیت ارقام به پتانسیل آب، در رابطه با جوانه زنی با یکدیگر متفاوت بود. در مورد ارقام هایولا و زرفام سطحی از پتانسیل آب که باعث کاهش معنی دار درصد جوانه زنی نسبت به شاهد شد $-0/2$ - و در مورد ارقام طلایه و اکاپی $-0/4$ - مگاپاسکال بود (جدول ۳). برخی منابع حداقل پتانسیل آب را برای جوانه زنی مطلوب کلزا $-0/2$ - مگاپاسکال عنوان نموده‌اند (۱۹).

ضرایب رگرسیون لجستیک نشان داد پتانسیل آب $-0/6$ - مگاپاسکال آستانه ۵۰ درصد بازدارندگی حداکثر جوانه زنی (پارامتر b) رقم اکاپی و $-0/33$ - مگاپاسکال برای رقم هایولا می‌باشد (جدول ۴). بنابراین ارقام از حساسیت متفاوتی نسبت به کاهش پتانسیل آب برخوردار بودند. همچنین بیشترین و کمترین شیب کاهش درصد جوانه زنی نسبت به تقلیل پتانسیل آب (پارامتر c) که ناشی از حساسیت متفاوت ارقام نسبت به پتانسیل آب می‌باشد، به ترتیب مربوط به ارقام هایولا و اکاپی بود (جدول ۴).

در مورد سرعت جوانه زنی نیز همین روند وجود داشت. به عبارت دیگر سطح کاهش معنی دار سرعت جوانه زنی در ارقام مختلف نسبت به شاهد با یکدیگر متفاوت بود، ولی آغاز و خاتمه جوانه زنی ارقام، مشابه یکدیگر بود. بدین مفهوم که در پتانسیل‌های آب مشابه بین ارقام (به جز رقم اکاپی) تفاوت معنی داری وجود نداشت و در یک گروه آماری قرار داشتند (جدول ۳).

جدول ۲ - مقایسه میانگین اثر ارقام و پتانسیل آب بر صفات مرحله جوانه‌زنی ارقام کلزا

نسبت ریشه- چه/ساقچه	وزن خشک ساقچه (mg/Petri)	وزن تر ساقچه (mg/Petri)	وزن خشک ریشه چه (mg/Petri)	وزن تر ریشه چه (mg/Petri)	طول ساقچه (mm)	طول ریشه چه (mm)	خاتمه جوانه زنی (day)	آغاز جوانه زنی (day)	سرعت جوانه زنی (1/day)	درصد جوانه زنی	صفات عامل‌ها
۰/۹۹b	۳۸/۹۸c	۹۸/۰۸d	۲۰/۶۸d	۵۱/۳۷d	۹/۳۳b	۱۲/۵۰c	۴/۳۸a	۲/۴۵a	۰/۳۱۲۳b	۵۲/۰c	ارقام هایولا
۱/۱۴a	۶۲/۴۵b	۱۲۱/۶b	۳۱/۹۳b	۶۶/۸۳b	۹/۲۶b	۱۴/۵۶b	۴/۴۴a	۲/۴۷a	۰/۳۰۴۶b	۶۳/۷b	طلایه
۰/۸۶b	۵۹/۱۲b	۱۱۱/۳c	۲۶/۵۰c	۵۸/۵۱c	۷/۸۷c	۱۲/۵۲c	۴/۴۴a	۲/۵۸a	۰/۳۰۶۰b	۶۱/۹b	زرغام
۱/۱۴a	۷۷/۷۸a	۱۴۹/۴a	۴۸/۵۰a	۹۶/۰۸a	۱۱/۳۸a	۲۱/۹۲a	۴/۱۵b	۲/۰۷b	۰/۴۴۴۹a	۷۹/۸a	اکایی
۰/۴۷c	۱۶۲/۱۰a	۲۹۷/۹۰a	۷۶/۴۳a	۱۴۵/۶a	۲۰/۰۳a	۳۲/۲۹a	۳/۱۲c	۱/۴۴d	۰/۴۴۵۶a	۹۶/۵a	سطوح پتانسیل آب
۰/۴۷c	۶۵/۲۵b	۱۶۱/۱۰b	۳۲/۳۳b	۷۹/۹۲b	۱۱/۳۲b	۱۷/۹۵b	۴/۵۷b	۲/۱۳c	۰/۳۳۴۴b	۸۲/۳b	شاهد(ب مقل)
۱/۸۵a	۷/۹۸c	۱۵/۲۶c	۱۴/۱۳c	۳۵/۲۷c	۴/۶۵c	۶/۵۴c	۴/۸۰ab	۲/۸۲b	۰/۳۷۵۲c	۵۰/۹c	-۰/۲ MPa
۱/۴۵b	۳/۰۲c	۵/۹۱a	۴/۷۳d	۱۲/۰۲d	۱/۸۳d	۳/۷۱d	۴/۹۱a	۳/۱۷a	۰/۳۴۶۶d	۲۸/۶d	-۰/۴ MPa
											-۰/۶ MPa

در هر تیمار میانگین‌های مربوط به هر صفت که دارای حروف مشترک هستند تفاوت آماری معنی‌داری ندارند (دالکن ۵/٪).

جدول ۳- مقایسه میانگین اثر متقابل رقم و پتانسیل آب بر صفات مرحله جوانه‌زنی کلزا

نسبت ریشه- چهارساقه‌چه	وزن خشک ساقه‌چه (mg/Petri)	وزن تر ساقه‌چه (mg/Petri)	وزن خشک ریشه‌چه (mg/Petri)	وزن تر ریشه‌چه (mg/Petri)	طول ساقه‌چه (mm)	طول ریشه چه (mm)	خاتمه جوانه‌زنی (day)	آغاز جوانه‌زنی (day)	سرعت جوانه- زنی	درصد جوانه‌زنی	پتانسیل آب	ارقام
۰/۴۶c	۹۷/۰c	۳۳۷/۷c	۴۷/۴e	۱۰۶/۳d	۲۰/۱۷b	۲۵/۶۷d	۳/۰۱d	۱/۴۲e	۰/۴۲۴.b	۹۷/۳abc	شاهد(آب مقطر)	شاهد
۰/۴۷e	۵۶/۴d	۱۴۴/۳d	۲۶/۶fg	۶۴/۷e	۱۱/۹۰e	۱۵/۶۷e	۴/۷۴a	۲/۲۰c	۰/۳۲۴.d	۷۴/۳c	--/۲ MPa	شاهد
۲/۱۰ab	۵/۸e	۱۱/۱fg	۱۲/۲hijk	۳۰/۵gh	۴/۲۷hi	۶/۰۰ghi	۴/۸۷a	۲/۰۰b	۰/۱۶۳۷efg	۳۶/۰def	--/۴ MPa	شاهد
۰/۹۴d	۱/۷e	۳/۵g	۱/۶i	۳/۹vj	۱/۰.k	۲/۶۷j	۴/۹۲a	۳/۱۷ab	۰/۲۳۳g	۹/۳g	--/۶ MPa	شاهد
۰/۴۵e	۱۷۷/۷b	۳۱۳/۲b	۸۰/۷b	۱۵۰/۰b	۲۰/۶۰b	۳۳/۵.b	۳/۱۸cd	۱/۴۳e	۰/۴۲۱۷b	۹۷/۷a	شاهد(آب مقطر)	شاهد
۰/۴۶e	۶۲/۸d	۱۵۴/۳d	۲۹/۱f	۷۲/۰e	۱۰/۱۰f	۱۵/۳۲e	۴/۸۰a	۲/۲۵c	۰/۲۹۰۰def	۸۲/۷abc	--/۲ MPa	شاهد
۲/۱۹a	۵/۹e	۱۱/۱fg	۱۲/۹hijk	۲۲/۰gh	۴/۱۷hi	۵/۳۳ghij	۴/۸۶a	۲/۰۲b	۰/۲۶۱۰fg	۴۰/۳de	--/۴ MPa	شاهد
۱/۴۷c	۳/۴e	۶/۹fg	۵/۰.jkl	۱۳/۳ij	۲/۱۷jk	۴/۱۷ij	۴/۹۱a	۲/۱۸ab	۰/۲۴۵۷g	۳۴/۰ef	--/۶ MPa	شاهد
۰/۴۰e	۱۷۱/۳b	۳۰۲/۷b	۶۸/۰c	۱۳۹/۷bc	۱۶/۴۷c	۳۰/۰۰c	۳/۲۵c	۱/۳۳d	۰/۴۰۷۷bc	۹۷/۰a	شاهد(آب مقطر)	شاهد
۰/۴۷e	۵۲/۷d	۱۲۰/۳e	۱۹/۷fgh	۴۸/۷f	۸/۳۳g	۹/۰۷f	۴/۷۱a	۲/۲۳c	۰/۳۰۲۰de	۷۶/۷bc	--/۲ MPa	شاهد
۱/۶۳c	۹/۱e	۱۷/۵fg	۱۴/۸hij	۳۶/۹g	۵/۳۳h	۷/۶۷fg	۴/۷۶a	۲/۰۲b	۰/۲۳۴۰efg	۵۴/۳d	--/۴ MPa	شاهد
۱/۴۶c	۲/۴e	۴/۵g	۳/۵kl	۸/۱j	۱/۳۳jk	۳/۳۳ij	۴/۹۲a	۳/۳۴a	۰/۲۴۰۳g	۱۹/۷fg	--/۶ MPa	شاهد
۰/۵۵e	۲۰۰/۳a	۳۴۳/۰a	۱۱۴/۷a	۱۸۶/۳a	۳۲/۹۰a	۴۴/۰۰a	۲/۹۵d	۱/۸۸f	۰/۵۲۹۰a	۹۹/۰a	شاهد(آب مقطر)	شاهد
۰/۶۱e	۸۸/۱c	۳۲۵/۳c	۵۳/۹d	۱۳۴/۳c	۱۴/۹۳d	۳۱/۸۳bc	۴/۰۴b	۱/۸۳d	۰/۳۸۱۷c	۹۵/۷ab	--/۲ MPa	شاهد
۱/۵۰c	۱۱/۸e	۲۰/۷f	۱۶/۶ghi	۴۱/۷fg	۴/۸۲h	۷/۱۷fgh	۴/۷۰a	۲/۷۸c	۰/۳۰۲۰de	۷۳/۰c	--/۴ MPa	شاهد
۱/۹۱b	۴/۶e	۸/۷fg	۸/۱jkl	۳۲/۰hi	۲/۸۳ij	۴/۶۷hij	۴/۹۰a	۳/۰۰b	۰/۲۳۷۰g	۵۱/۳de	--/۶ MPa	شاهد

میانگین‌های دارای حروف مشابه در هر ستون بر اساس آزمون دانکن در سطح احتمال پنج درصد اختلاف معنی‌داری ندارند.

جدول ۴- پارامترها و ضریب تبیین مدل رگرسیونی لجستیک درصد جوانه زنی چهار رقم کلزا در سطوح مختلف پتانسیل آب

پارامترهای مدل	هاپولا			طلایه			زرغام			اکاپی		
	Value	SE	P	Value	SE	P	Value	SE	P	Value	SE	P
a	۹۱/۴۷	۳/۵۳۳	<۰/۰۱	۹۹/۰۲	۴/۹۶۴	<۰/۰۱	۹۴/۵۸	۴/۰۱۸	<۰/۰۱	۹۹/۸۴	۶/۳۱۵	<۰/۰۱
b	۰/۳۳	۰/۰۱۹	<۰/۰۱	۰/۳۹	۰/۰۳۵	<۰/۰۱	۰/۴۰	۰/۰۳۷	<۰/۰۱	۰/۶۱	۰/۰۶۹	<۰/۰۱
c	۰/۳۱	۰/۰۴۲	<۰/۰۱	۰/۲۵	۰/۰۳۹	<۰/۰۱	۰/۲۶	۰/۰۴۵	<۰/۰۱	۰/۲۱	۰/۱۰۰	<۰/۰۵
R ²	۰/۹۷			۰/۹۳			۰/۹۵			۰/۷۸		

جدول ۵- تجزیه واریانس (میانگین مربعات) صفات مرحله گیاهچه ای کلزا

منابع تغییرات	درجه آزادی	طول ساقه	طول ریشه	وزن تر ریشه	وزن تر ساقه	نسبت کلروفیل a/b	میزان پرولین برگ
رقم	۳	۵۶۹۸**	۱۷۶**	۱۰۵۳**	۲۲۷۰۹۹**	۰/۱۲۴**	۱۰۹/۴**
پتانسیل آب	۳	۱۸۳۹۵۷**	۲۰۵۹**	۲۳۴۰۷**	۳۵۰۳۵۲۷**	۰/۲۹۱**	۱۳۵۳/۹**
رقم × پتانسیل آب	۹	۲۳۳۲**	۷۰**	۳۶۶**	۱۸۹۷۸۶**	۰/۰۸۱**	۶/۸**
خطا	۳۲	۱۰۵	۹/۵	۲۳	۲۲۸	۰/۰۱۵	۱/۹
ضریب تغییرات (درصد)		۵/۸۷	۵/۲۲	۹/۰۱	۳/۶۷	۷/۵۴	۶/۴۲

** و ns - به ترتیب معنی دار در سطح احتمال یک درصد و غیر معنی دار

درصد و در رقم اکاپی، ۴۲ درصد بود. در حالیکه در همین تیمارها کاهش وزن خشک ریشه به ترتیب ۶۹ و ۸۷ درصد بود. بنابراین با کاهش پتانسیل آب، وزن خشک ریشه نسبت به طول ریشه بیشتر کاهش یافت. در مورد ساقه نیز همین روند وجود داشت، ولی شدت کاهش وزن خشک در مورد ساقه بسیار بیشتر از ریشه بود که بیانگر حساسیت بیشتر ساقه به تنش خشکی نسبت به ریشه می باشد.

رقم، پتانسیل آب و اثر متقابل رقم × پتانسیل آب بر نسبت کلروفیل a/b و میزان پرولین برگ در سطح یک درصد معنی دار بود (جدول ۵). در بین ارقام، هایولا و اکاپی به ترتیب از بیشترین و کمترین نسبت کلروفیل a/b برخوردار بودند (جدول ۶). در ارقام متحمل این نسبت بالاتر می باشد چون کلروفیل a در ارقام متحمل نسبت به آنزیم های تخریب کننده از مقاومت بالاتری برخوردار می باشد. بنابراین، بالا بودن میزان این نسبت نشان دهنده بالاتر بودن تحمل به تنش خشکی می باشد (۱۶).

با کاهش پتانسیل آب نسبت کلروفیل a/b کاهش یافت (جدول ۶). کاهش میزان کلروفیل a در اثر تنش خشکی به علت افزایش تولید رادیکالهای اکسیژن می باشد، رادیکالهای آزاد باعث پراکسیداسیون و در نتیجه تجزیه این رنگیزه می شود. برخی محققین (۱۶ و ۲۵) نیز بیان نمودند تنش خشکی باعث کاهش سنتز و افزایش تخریب کلروفیل a شده، ولی بر کلروفیل b تاثیری زیادی ندارد به همین دلیل تنش خشکی نسبت کلروفیل a/b را کاهش می دهد.

اثر متقابل رقم × پتانسیل آب بر میزان پرولین برگ معنی دار بود (جدول ۵). در تیمار شاهد (به جز رقم طلایه) بین میزان پرولین ارقام آزمایش تفاوت معنی داری وجود داشت، ارقام هایولا و طلایه از بیشترین و کمترین مقدار پرولین برخوردار بودند (جدول ۶). با کاهش

در بررسی مذکور تأکید شده افزایش اسید آسزیک در تنش های رطوبتی اثر متفاوتی بر رشد ریشه و اندام های هوایی دارد. بدین ترتیب که باعث توقف رشد اندام های هوایی شده، ولی ریشه ها به رشد خود با شدت کمتری ادامه می دهند. از وزن خشک ریشه در پتانسیل آب ۰/۶ - مگاپاسکال نسبت به شاهد (آب مقطر) ۸۰ درصد و از طول ریشه ۳۵ درصد کاسته شد که نشان دهنده تأثیر بیشتر تنش خشکی بر وزن خشک ریشه نسبت به طول ریشه می باشد. به این دلیل ریشه ها نازک تر و باریک تر شده و به نوعی سطح تماس با محیط رشد افزایش یافته تا بتوانند آب بیشتری از محیط گلدان جذب نمایند. بنابراین گیاه سرمایه گذاری بیشتری روی طویل تر شدن ریشه نموده است. در شرایط تنش خشکی ریشه های ارقام مختلف گندم نازکتر و طویل تر شده که این عامل باعث می شود سطح تماس بیشتری جهت جذب آب ایجاد شود (۲۷).

اثر متقابل رقم × پتانسیل آب بر طول ساقه، طول ریشه، وزن خشک ریشه و ساقه در سطح احتمال یک درصد معنی دار بود (جدول ۵). بنابراین ارقام کلزا در مقابل پتانسیل های آب، از عکس العمل های متفاوتی برخوردار بودند. به طور مثال، درصد کاهش طول ساقه رقم هایولا در پتانسیل آب ۰/۶ - نسبت به شاهد ۷۰ درصد و در رقم زرغام ۸۰ درصد بود که حاکی از حساسیت بیشتر رقم زرغام به تنش خشکی نسبت به هایولا می باشد. با اینکه اکاپی از بیشترین طول ساقه در تیمار شاهد برخوردار بود، ولی با کاهش پتانسیل آب، طول ساقه این رقم با نسبت بیشتری کاهش یافت (جدول ۶). همین امر در مورد سایر ویژگی ها وجود داشت، ولی نسبت کاهش در مورد ویژگی های مختلف با یکدیگر متفاوت بود. به طور مثال، کاهش طول ریشه در پتانسیل آب ۰/۶ - مگاپاسکال نسبت به شاهد در رقم هایولا، ۲۵

پرویلین یکی از اسید آمینه‌های فعال در پدیده تنظیم اسمزی می باشد که در ایجاد و حفظ فشار اسمزی درون گیاه نقش به سزایی دارد.

پتانسیل آب افزایش پرویلین برخی ارقام بیشتر بود. به طور مثال، با کاهش پتانسیل آب از شاهد به -0.4 مگاپاسکال میزان افزایش پرویلین در رقم اکاپی ۳ برابر و در رقم طلایه $2/4$ برابر افزایش یافت.

جدول ۶- مقایسه میانگین اثر رقم، سطوح مختلف پتانسیل آب و رقم* پتانسیل آب بر صفات مرحله گیاهچه ای کلزا

صفات عامل‌ها	طول ساقه (mm)	طول ریشه (mm)	وزن خشک ریشه (mg)	وزن خشک ساقه (mg)	نسبت کلروفیل a/b	میزان پرویلین برگ [†]	
ارقام							
هایولا	۱۶۲/۳c	۵۹/۰۲b	۴۴/۷۵b	۲۲۵/۰d	۱/۷۷۴a	۲۴/۶۴a	
طلایه	۱۵۵/۵c	۶۰/۳۰ab	۵۹/۸۳a	۳۸۹/۸c	۱/۵۸۶b	۱۷/۸۸d	
زرغام	۱۷۵/۲b	۶۳/۱۰a	۶۳/۰۰a	۵۰۵/۷b	۱/۶۳۰b	۱۹/۸۵c	
اکاپی	۲۰۴/۸a	۵۳/۹۵c	۴۶/۰۰b	۵۲۴/۰a	۱/۵۲۳b	۲۲/۸۵b	
سطوح پتانسیل آب شاهد(آب مقطر)	۳۵۶/۴a	۷۳/۱۷a	۱۱۸/۴۰a	۱۲۱۹/۰a	۱/۷۴۳a	۹/۵۸d	
-۰/۲ MPa	۱۴۷/۲b	۶۷/۳۰b	۴۳/۴۶b	۲۰۳/۱b	۱/۶۱۸a	۱۶/۱۳c	
-۰/۴ MPa	۱۰۶/۱c	۴۸/۶۵c	۲۷/۸۸b	۱۳۱/۱c	۱/۷۵۰a	۲۵/۸۱b	
-۰/۶ MPa	۸۸/۱d	۴۷/۲۵c	۲۳/۸۳c	۹۱/۷d	۱/۴۱۷b	۳۳/۷۱a	
ارقام	پتانسیل آب	طول ساقه (mm)	طول ریشه (mm)	وزن خشک ریشه (mg)	وزن خشک ساقه (mg)	نسبت کلروفیل a/b	میزان پرویلین برگ [†]
هایولا	شاهد(آب مقطر)	۲۹۴/۰d	۶۶/۸bc	۹۳/۳c	۴۹۲/۳d	۱/۷۵۳bc	۱۱/۶۰fgh
	-۰/۲ MPa	۱۵۳/۳ef	۶۶/۷bc	۳۲/۰e	۲۰۴/۳f	۱/۷۲۷bc	۱۹/۳۷d
	-۰/۴ MPa	۱۱۲/۷ghi	۵۲/۳d	۲۵/۰ef	۱۰۰/۰ghi	۱/۸۹۹a	۳۰/۳۳b
طلایه	-۰/۶ MPa	۸۸/۳ij	۵۰/۲d	۲۸/۷e	۱۰۲/۳ghi	۱/۳۹۰d	۳۷/۲۷a
	شاهد(آب مقطر)	۳۲۷/۰c	۷۹/۲a	۱۲۴/۰b	۱۲۷۵/۰c	۱/۷۹۷b	۸/۱۳i
	-۰/۲ MPa	۱۱۶/۰gh	۷۲/۴ab	۵۹/۳d	۱۳۲/۳g	۱/۵۴۷bcd	۱۲/۷۳fg
زرغام	-۰/۴ MPa	۸۹/۷ij	۴۱/۷ef	۳۱/۷e	۸۲/۷hi	۱/۵۹۰bcd	۱۹/۸۳d
	-۰/۶ MPa	۸۹/۳ij	۴۸/۰de	۲۴/۳ef	۶۹/۳i	۱/۴۱۰d	۳۰/۸۳b
	شاهد(آب مقطر)	۳۸۰/۷b	۷۸/۷a	۱۴۲/۰a	۱۴۶۲/۰b	۱/۸۴۰b	۸/۹۷hi
اکاپی	-۰/۲ MPa	۱۵۱/۳ef	۷۰/۰b	۵۵/۰d	۲۵۹/۷e	۱/۵۷۳bcd	۱۴/۷۷ef
	-۰/۴ MPa	۹۱/۰ij	۵۲/۱d	۲۷/۳e	۲۳۱/۷ef	۱/۶۴۳bcd	۲۴/۰۰c
	-۰/۶ MPa	۷۷/۷j	۵۱/۷d	۲۷/۷e	۶۹/۷i	۱/۴۶۳cd	۳۱/۶۷b
شاهد(آب مقطر)	۴۲۴/۰a	۶۸/۰b	۱۱۴/۳b	۱۶۴۶/۰a	۱۵۸۲bcd	۱/۵۸۲bcd	۹/۶۰ghi
	-۰/۲ MPa	۱۶۸/۰e	۶/۲c	۲۷/۵e	۲۱۶/۰f	۱/۶۲۷bcd	۱۷/۶۷de
	-۰/۴ MPa	۱۳۰/۰fg	۴۸/۵de	۲۷/۵e	۱۱۴/۳gh	۱/۵۴۰bcd	۲۹/۰۷b
-۰/۶ MPa	۹۷/۰hij	۳۹/۱f	۱۴/۷f	۱۲۰/۰g	۱/۴۰۳d	۳۵/۰۷a	

میانگین‌های دارای حروف مشابه در هر ستون و برای هر عامل بر اساس آزمون دانکن در سطح احتمال پنج درصد اختلاف معنی‌داری ندارند.
[†] میکرومول بر گرم وزن تر برگ ($\mu\text{mol/g f.w leaf}$)

پرویلین کمتری نیز تولید می نمایند.

به طور کلی نتایج نشان داد در مرحله جوانه زنی اکاپی برترین رقم بوده و بیشترین مقادیر صفات اندازه گیری شده را به خود اختصاص داده بود، ولی در مرحله گیاهچه ای، زرغام در اکثر صفات از بقیه ارقام برتر بود. چنین نتیجه گیری می شود تحمل به تنش

همبستگی میزان پرویلین برگ با اکثر صفات در مرحله جوانه زنی و گیاهچه ای منفی بود (جدول ۷). به عبارتی، بیشتر بودن مقدار یا اندازه صفت باعث کاهش میزان پرویلین برگ شده است که نتیجه ای منطقی می باشد. بدین مفهوم که گیاهچه ها هنگامی که از رشد مناسبی برخوردارند با تنش رطوبتی کمتری مواجه شده و در نتیجه

تجمع پرولین در برگ‌ها پس از اعمال تنش به آهستگی انجام می‌شود چون پروتئین‌های جدیدی پس از تنش باید ساخته شود که این پروتئین‌ها سیگنال‌هایی برای تجمع پرولین می‌باشند (۲۰).

با کاهش پتانسیل آب ویژگی‌های مورد بررسی مرحله جوانه زنی نسبت به مرحله گیاهچه‌ای با شدت بیشتری کاهش یافت که حاکی از حساسیت بیشتر این مرحله به کمبود آب بود. با توجه به کاهش شدید درصد جوانه زنی در پتانسیل آب منفی تر توصیه می‌شود مزارعی که با تنش خشکی مواجه هستند با تراکم بیشتری کشت شوند تا پوشش گیاهی مناسب حاصل شود.

خشکی در مراحل مختلف نمو کلزا متفاوت می‌باشد. یعنی گیاهچه‌ای که در شرایط تنش خشکی شروع به رشد کرده ممکن است نتواند رشد خودش را در همان شرایط ادامه داده و در تمام مراحل رشد خود از همان تحمل برخوردار باشد.

در بین صفات مورد بررسی در هر دو مرحله، وزن خشک و طول اندام‌های هوایی از حساسیت بیشتری به تنش خشکی برخوردار بود و به شدت تحت تأثیر پتانسیل آب قرار گرفتند. حساسیت مرحله جوانه زنی نسبت به مرحله گیاهچه‌ای به کاهش پتانسیل آب بیشتر بود. ممکن است جوانه‌ها برای سازگاری و سنتز برخی مواد نیاز به فرصت داشته باشند که با تنش خشکی مقابله نمایند. در تحقیقی بیان شده،

جدول ۷- ضرایب همبستگی ساده بین صفات مرحله جوانه زنی و گیاهچه‌ای کلزا

میزان پرولین برگ [†]	وزن خشک ساقه [†]	وزن خشک ریشه [†]	طول ساقه [†]	طول ریشه [†]	وزن خشک ساقه چه	وزن تر ساقه چه	وزن خشک ریشه چه	وزن تر ریشه چه	طول ساقه چه	طول ریشه چه	خاتمه جوانه زنی	آغاز جوانه زنی	سرعت جوانه زنی	درصد جوانه زنی
														۱
													۱	۰/۸۴**
												۱	-۰/۹۴**	۰/۹۵**
												۱	-۰/۷۶**	-۰/۹۵**
														۰/۸۵**
														۰/۸۹**
														۰/۸۸**
														۰/۸۰**
														۰/۸۷**
														۰/۸۱**
														۰/۷۶**
														۰/۷۶**
														۰/۶۹**
														۰/۶۲**
														۰/۸۷**

** و ns - به ترتیب معنی دار در سطح احتمال یک درصد و غیر معنی دار

†: صفات مرحله گیاهچه‌ای، بقیه صفات مربوط به مرحله جوانه زنی بذر می‌باشند.

- ۱-حیدری شریف آباد، ح. ۱۳۸۰. روشهای مقابله با خشکی و خشکسالی. جلد اول، انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران، ۱۷۱ صفحه.
- ۲-دهشیری، ع.، م. ر. احمدی و ز. طهماسبی سروستانی. ۱۳۸۰. عکس العمل ارقام کلزا به تنش آب. علوم کشاورزی ایران. ۳۲(۲): ۶۴۹-۶۵۹.
- ۳-سلطانی ا. ۱۳۷۹. Germin. نرم افزاری برای محاسبه مؤلفه‌های جوانه‌زنی و سبز شدن. دانشکده علوم زراعی، دانشگاه علوم کشاورزی گرگان.
- 4-Arnon, A. N. 1967. Method of extraction of chlorophyll in the plants. *Agronomy Journal*, 23: 112-121.
- 5-Assadian, N. W., and S. Miyamoto. 1993. Salt and drought effects on alfalfa seedling emergence. *Agronomy Journal*, 79: 710- 714.
- 6- Bates, L. S., R. P. Waldern, and I. D. Teare. 1973. Rapid determination of free proline for water stress studies. *Plant and Soil*, 39: 205-207.
- 7-Chauhan B. S., G. Gill, and C. Preston. 2006. Factors affecting seed germination of annual sowthistle (*Sonchus oleraceus*) in southern Australia. *Weed Science*, 54: 854-860.
- 8- Christianse M. N. 1982. World environmental Limitations to food and fiber caltarer caltare,. *In*. Christansen M. N., and C. F. Lewis (Eds.), *Breeding Plant for less favorable environment*. John Wiley and Sons, New York, pp. 1-11
- 9-De R., and R. K. Kar. 1995. Seed germination and seedling growth of mungbean (*Vigna radiata*) under water stress induced by PEG-6000. *Seed Science and Technology*. 23: 301-308.
- 10- El-Sharkawi, H. M., and I. V. Springuel. 1997. Germination of some crop plant seed under reduced water potential. *Seed Science and Technology*, 5: 662-667.
- 11- Falleri, E. 1994. Effect of water stress on germination in six provenances of *pinus pinaster* Ait. *Seed Science and Technology*, 22: 591-599.
- 12-Haug, J., and R. E. Redmann. 1995. Salt and drought tolerance of *Hordeum* and *Brassica* species during germination and early seedling. *Canadian Journal of Plant Science*, 75: 815-819.
- 13-Hiaso, T. C., and E. Acevedo. 1974. Plant responses to water deficits, water use efficiency and drought resistance. *Agriculture Metrology*, 14: 56-84.
- 14-Hoagland, D. R., and D. I. Arnon. 1950. The water culture method for growing plants without soil. *Circ.* 347. University of California Agriculture Experiment Station, Berkley.
- 15- International Seed Testing Association (ISTA). 1985. International rules for seed testing. Annexes. *Seed Science and Technology*, 13: 356 – 513.
- 16- Jaleel, C. A., P. Manivannan, A. Wahid, M. Farooq, R. Somasundaram, and R. Panneerselvam. 2009. Drought stress in plants: a review on morphological characteristics and pigments composition. *International Journal of Agriculture Biology*, 11: 100-105.
- 17- Michel, B. E., and M. R. Kaufman. 1973. The osmotic potential of polyethylene glycol 6000. *Plant Physiology*, 51: 914-916.
- 18- Moradshahi, A., B. Salhi Eskandri, and B. Kholdbarin. 2004. Some physiological responses of canola (*Brassica napus* L.) to water deficit stress under laboratory conditions. *Iranian Journal of Science and Technology. Transaction A*, 28(A1): 43-50.
- 19-Office of the Gene Technology Regulator. 2008. The biology of *Brassica napus* L [Online]. Available at <http://www.ogtr.gov.au> (accessed at 29 Aug. 2011). Department of Health and Aging.
- 20-Patton, A. J., S. M. Cunningham, J. J. Volence, and Z. J. Reicher. 2007. Differences in freeze tolerance of zoysigrasses : II Carbohydrate and proline accumulation. *Crop Science*, 47: 2170-2181.
- 21-Richards, R. A., and N. Thurling. 1978. Variation between and within Species of rapeseed (*B.campestris* and *B.napus*) in response to drought stress. *Australian Journal of Agriculture Research*, 29: 469-477.
- 22-Scott, S. J., R. A. Jones, and W. A. Williams. 1984. Review of data analysis method for seed germination. *Crop Science*, 24: 1192-1199.
- 23-Sharp, R. E. 1990. Comparison sensitive of root and shoot growth and physiology to low water potential. *Monograph British Society for plant growth regulation*, 21: 29-44.
- 24-Shekari, F., R. Khoie, A. Javanshir, H. Alyari, and M. R. Shakiba. 2000. Effect of Sodium chloride salinity on germination of Rapeseed cultivars. *Turkish Journal of Field Crops*, 5: 21-28.
- 25-Voleti, S. R., and D. C. Uperty. 1998. Photosynthetic characteristics in *Brassica carinata* hybrids and their parents as influenced by moisture stress. *Biological Planta*, 40: 149- 153.
- 26-Willenborg, C. J., R. H. Gulden, E. N. Johnson, and S. J. Shirtliffe. 2004. Germination Characteristics of Polymer-Coated Canola (*Brassica napus* L.) Seeds Subjected to Moisture Stress at Different Temperatures. *Agronomy Journal*, 96: 786-791.
- 27- Yazdi Samadi, B., C. Abd Mishani, and P. Limberg. 1988. Effects of soil moisture stress on root and shoot development of seven wheat cultivars. *Iranian Agriculture Research*, 8: 49-61.